

УДК 338.45:378(477)

JEL I25, I28

DOI 10.32782/2786-8273/2025-8-22

Серікова О.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0410-1242>

Serikova Olha

East Ukrainian Volodymyr Dahl National University

РОЗВИТОК ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК КРИТЕРІЙ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА: СТАН В УКРАЇНІ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ

DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION AS A CRITERION OF POST-INDUSTRIAL SOCIETY: THE SITUATION IN UKRAINE AS A RESULT OF THE WAR

Анотація. Стаття присвячена обґрунтуванню ролі вищої освіти в формуванні постіндустріального суспільства, що обумовлено тим, що вона продукує знання та формує інтелектуальний потенціал нації, забезпечує економіку кваліфікованими, професійними кадрами, які здатні працювати та гнучко пристосовуватися в умовах постійних змін та викликів, сприяє інноваційному розвитку. Досліджено рейтинг України за індексом людського розвитку, в т.ч. за показниками середня та очікувана тривалість навчання. Зазначено особливості освітнього процесу, загрози та виклики, в т.ч. вищої освіти, які сформувалися внаслідок військового стану в Україні. Проаналізовано зміну цінностей молоді у зв'язку з затяжним характером війни. Підкреслюючи важливість людського капіталу та вищої освіти в формуванні як сучасного, так і повоєнного суспільства, і подальшого розвитку України, визначено пріоритети розвитку вищої освіти в Україні. Освітній чинник є важливим у формуванні людського капіталу та постіндустріального розвитку країни для забезпечення її подальшої конкурентоспроможності.

Ключові слова: освіта, вища освіта, постіндустріальне суспільство, війна, економіка, розвиток, людський капітал, конкурентоспроможність.

Abstract. Introduction. The article is dedicated to justifying the role of higher education in shaping a post-industrial society. This is due to the fact that higher education generates knowledge and forms the intellectual potential of the nation, providing the economy with qualified, professional personnel capable of working and adapting flexibly in conditions of constant change and challenges, and fostering innovative development. **Purpose.** The purpose is to investigate the development of higher education in Ukraine in the context of post-industrial development based on the analysis of the Human Development Index and the indices of mean and expected years of schooling, taking into account the consequences of the state of war to define priorities for current and post-war recovery. **Methods.** To achieve the goal, the following scientific methods were used: statistical analysis in the study of human development levels and indices of expected and mean years of schooling, comparative analysis and generalization in determining the peculiarities of youth educational behavior under martial law, logical analysis and system analysis in identifying priorities for educational policy in Ukraine. **Results.** The rating of Ukraine according to the Human Development Index was analyzed, including indicators of mean and expected years of schooling. The features of the educational process, threats, and challenges, including those faced by higher education, formed as a result of the state of war in Ukraine, were noted. Changes in the values of youth were analyzed in connection with the protracted nature of the war. Emphasizing the importance of human capital and higher education in shaping both the modern and post-war society, and the further development of Ukraine, the priorities for the development of higher education in Ukraine were identified. The educational factor is crucial in shaping human capital and post-industrial development of the country to ensure its future competitiveness. **Conclusion.** One of the main tasks for Ukraine today is to create conditions for economic recovery after the war and to increase its competitiveness. Given the importance of youth as the main resource for the prosperity of the state, it is necessary to take all necessary measures to preserve this potential, creating opportunities for youth to obtain a quality education and realize their labor potential in Ukraine. This requires a comprehensive approach to supporting youth as an important element of human capital, which will contribute to the development of the country. It is important to create safe conditions for learning and support youth so that they do not feel alienated from the education system.

Keywords: education, higher education, post-industrial society, war, economy, development, human capital, competitiveness.

Постановка проблеми. За секторальною моделлю економіка поділяється на п'ять секторів: первинний, до якого відносяться сільське господарство, рибальство, лісове господарство, мисливство, добувна промисловість; вторинний, який включає в себе переробну промисловість, будівництво; третинний, який являє собою роздрібну та гуртову торгівлю, транспортні, житлово-комунальні послуги, догляд за дітьми, індустрію розваг тощо; четвертинний – це

банківсько-фінансові, юридичні, інформаційні, страховальні та інші послуги та п'ятинний сектор економіки, до якого входять освіта, медицина, наукові дослідження та розробки для удосконалення виробництва. Постіндустріальне суспільство характеризується тим, що в первинному секторі економіки зайнятість на рівні 10 %, у вторинному – на рівні 20 %, на інші сектори економіки приходить 70 %, куди входить і освіта.

Важливим індикатором постіндустріального суспільства є розвиток освіти. Освіта є одним із основних чинників розвитку п'ятирічного сектору економіки. Її важливість полягає в тому, що саме вона продукує знання та формує інтелектуальний потенціал нації, забезпечує економіку кваліфікованими, професійними кадрами, які здатні працювати та гнучко пристосовуватися в умовах постійних змін та викликів, сприяє інноваційному розвитку. Одночасно освітня сфера сама є складовою п'ятирічного сектору економіки.

Розвинуті країни світу приділяють підвищену увагу до розвитку третинного, четвертинного та п'ятирічного секторів економіки, зайнятість в яких поступово зростає, освіту розглядають як важливий чинник подальшого соціально-економічного розвитку. Політика розвинених країн світу спрямована на формування потужної системи освіти як фундаменту розвитку країни з акцентом на вирішальну роль людського капіталу. Важливість розвитку освіти обумовлена необхідністю продукування знань, систематизації інформації, відновлення та накопичення знань ресурсів, формування якісних інформаційних комунікацій, інтелектуального розвитку, що важливо для інноваційного розвитку економіки, оскільки нові технології вимагають високоякісних фахівців із знаннями, які відповідають сучасним вимогам.

З метою подальшої трансформації української економіки в сторону постіндустріального розвитку важливо дослідити тенденції розвитку освіти як важливого чинника формування людського капіталу, що актуально в контексті збереження освітнього та людського потенціалів та його подальшого розвитку для створення постіндустріального суспільства в умовах подальшої повоєнної відбудови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку освіти завжди було популярним в Україні. Наразі це питання набуло особливої уваги через трагічні наслідки для всього українського суспільства та для системи освіти в тому числі. Визначаючи освіту важливим індикатором постіндустріального суспільства, над чим варто замислюватися для подальшого повоєнного відновлення, вітчизняні науковці активно досліджують різні аспекти з даної проблематики. Так, визначенню шляхів постіндустріального розвитку українського суспільства присвячені публікації такого українського вченого як О. Чук [1]. Проблеми фінансування вищої освіти в Україні висвітлюють в своїй публікації А. Касич та В. Циган [2]. Питанням удосконалення фінансування системи освіти в Україні присвячено дослідження колективу авторів ДНУ «Інститут освітньої аналітики», в якому висвітлено проблеми фінансування освіти в Україні на різних рівнях, враховуючи інституційно-правові засади фінансування системи освіти в Україні та світовий досвід реалізації фінансування освіти; удосконалення механізму фінансування закладів вищої освіти України [3]. Стратегічні напрями розвитку освіти в Україні в контексті глобалізації, інноваційних технологій та змін ринку праці розглядає С. Михайлова [4].

Визначенню основних викликів та важливості розробки заходів задля збереження вищої освіти в Україні та підвищення її вкладу у соціально-економічний розвиток країни та її регіонів присвячено публікацію І. Шевчук та А. Шевчук. Автори аналізують такі

виклики: знищення інфраструктури закладів вищої освіти, втрати кадрового потенціалу, низька оплата праці, відтік українських та іноземних студентів із закладів вищої освіти. Не дивлячись на складні умови, автори звертають увагу на те, що продовжує розвиватися міжнародна академічна мобільність для викладачів та студентів, далі впроваджуються інформаційні технології та технології гнучкого навчання тощо [5].

Не дивлячись на значні масштаби наукових праць, присвячених освіті, варто приділити увагу стану вищої освіти в контексті війни, загроз як для системи освіти, так і для країни, оскільки відбуваються колосальні втрати освітнього та людського капіталів.

Мета статті – дослідити розвиток вищої освіти в Україні в контексті постіндустріального розвитку на основі дослідження індексу людського розвитку та індексів середньої та очікуваної тривалості навчання, та з урахуванням наслідків військового стану для визначення пріоритетів сучасного та повоєнного відновлення.

Для досягнення поставленої мети використано такі наукові методи: статистичного аналізу при дослідженні рівня людського розвитку та індексів очікуваної та середньої тривалості навчання, порівняльного аналізу та узагальнення при визначенні особливостей освітньої поведінки молоді в умовах військового стану, методи логічного аналізу та системності при визначенні пріоритетів освітньої політики в Україні.

Інформаційною базою дослідження стали статистичні дані Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй, Державної служби статистики України, нормативно-правові акти України, результати соціологічних та наукових досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливою складовою національної економіки України та одночасно чинником людського розвитку є освіта, яка пережила потрясіння та системні трансформації в умовах військового часу. З огляду на військові реалії та в очікуванні миру варто приділити наукову увагу питанню розвитку освіти як важливому критерію постіндустріального суспільства.

Розглядаючи освіту як один із важливих критеріїв постіндустріального розвитку, дослідимо місце України серед інших країн світу за індексом рівня освіти. За даними останнього дослідження індексу людського розвитку в межах Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) рейтинг України за загальним індексом людського розвитку становив 100, а за індексом рівня освіти становив 64, що відповідає групі країн з високим розвитком.

Нагадаємо індекс рівня освіти (Education Index) – це один із показників при розрахунку індексу людського розвитку. Він включає в себе показники:

очікувана тривалість навчання (у роках) – прогнозована кількість років навчання, протягом яких учень повинен відвідувати школу або інший навчальний заклад;

середня тривалість навчання (у роках) – середня кількість років навчання, фактично отриманого учням до 25 років і старше.

За даними звіту ПРООН «Звіт про людський розвиток 2023/2024» («The 2023/2024 Human Development Report») серед країн-лідерів за індексом середня

тривалість навчання знаходяться Німеччина, Швейцарія, Канада, Ісландія, США; за індексом очікувана тривалість навчання: Австралія, Греція, Нова Зеландія, Туреччина, Фінляндія. Україна має високі значення за показниками очікувана тривалість навчання та середня тривалість навчання. Однак, в порівнянні зі значеннями країн групи з найвищим рівнем людського розвитку, Україна суттєво відстає, а її країнами-сусідами за значеннями індексу очікувана тривалість навчання стали Камерун, Венесуела, Боснія і Герцеговина, Катар; за значенням індексу середня тривалість навчання: Туркменістан, Чилі, Бахрейн, Сент-Вінсент і Гренадіни [6].

Детальна інформація представлена в табл. 1. На наш погляд, Україна має потужний потенціал для того, щоб зайняти більш високі позиції за означеними індексами освіти.

Досліджуючи тенденції в Україні, слід сказати, що до 2019 р. значення індексу людського розвитку збільшувалося з 0,731 в 1990 до 0,774 в 2019 р., з 2020 р. поступово почало знижуватися зі значення 0,762 до 0,734 в 2022 р. (див. табл. 2). В табл. 2 також наведено дані тих країн, які займали топ позиції у відповідному році. Порівнюючи, варто зазначити, що Україні варто надолужити цю відстань, враховуючи те, що до війни в Україні була сформована потужна освітня

база. Відбувається реформування і в умовах військового стану. Значення за індексом очікувана тривалість навчання зменшилось з 15,3 в 2015 р. до 13,3 в 2022 р., значення індексу середня тривалість навчання зменшилось несуттєво: з 11,3 в 2015 р. до 11,1 в 2022 р. [7].

Дослідження структури індексу людського розвитку доводить, що індекс освіти не відображає якісної складової, не надає повної характеристики розвитку освіти в країнах. Одночасно варто зауважити, що дані наведені за 2022 р. без наслідків війни, які Україна має станом на 2025 р.

Досліджуючи динаміку показників стану вищої освіти в Україні за тринадцятирічний період (2010/2011–2022/2023), тобто з урахуванням впливу війни, слід зазначити, що кількість закладів вищої освіти зменшилась на 57,32 %, чисельність студентів на 56,42 %. Детальна інформація за вищими навчальними закладами, враховуючи джерела фінансування, представлена на рис. 1 та рис. 2.

74 заклади вищої освіти опинилися в зоні високого ступеня ризику, 213 – в зоні середнього рівня, 20 – в зоні низького ризику, який оцінюється за постановою Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2015 р. № 982 за наступними критеріями: чисельністю здобувачів освіти за останні три роки,

Таблиця 1

Місце України серед країн світу за індексом рівня освіти, 2022 р.

Країни	Очікувана тривалість навчання (у роках)	Середня тривалість навчання (у роках)	Очікувана тривалість навчання (у роках)	Середня тривалість навчання (у роках)	Країни
Топ-10 країн із найвищими значеннями індексу «очікувана тривалість навчання»			Топ-10 країн із найвищими значеннями індексу «середня тривалість навчання»		
Австралія	21,1	12,7	17,3	14,3	Німеччина
Греція	20,0	11,4	16,6	13,9	Швейцарія
Нова Зеландія	19,7	12,9	16,0	13,9	Канада
Туреччина	19,7	8,8	19,1	13,8	Ісландія
Фінляндія	19,2	12,9	16,4	13,6	США
Ісландія	19,1	13,8	16,4	13,5	Литва
Ірландія	19,1	11,7	15,9	13,5	Естонія
Швеція	19,0	12,7	17,6	13,4	Велика Британія
Аргентина	19,0	11,1	15,0	13,4	Ізраїль
Данія	18,8	13,0	18,6	13,1	Норвегія
Країни-сусіди України з вищими значеннями індексу «очікувана тривалість навчання»			Країни-сусіди України з вищими значеннями індексу «середня тривалість навчання»		
Бруней	13,7	9,2	13,9	11,2	Сейшели
Шрі-Ланка	13,6	11,2	13,6	11,2	Шрі-Ланка
Домініканська Республіка	13,6	9,2	19,0	11,1	Аргентина
Венесуела	13,5	9,6	16,8	11,1	Чилі
Камерун	13,4	6,5	13,2	11,1	Туркменістан
Україна	13,3	11,1	13,3	11,1	Україна
Країни-сусіди України з нижчими значеннями індексу «очікувана тривалість навчання»			Країни-сусіди України з нижчими значеннями індексу «середня тривалість навчання»		
Боснія і Герцеговина	13,3	10,5	16,3	11,0	Бахрейн
Катар	13,3	10,1	16,3	11,0	Сент-Вінсент і Гренадіни
Туркменістан	13,2	11,1	16,3	10,9	Тонга
Панама	13,2	10,7	18,4	10,8	Сент-Китс и Невис
Палестина	13,2	9,9	16,7	10,7	Італія
Тимор	13,2	6,0	14,1	10,7	Іран

Джерело: складено авторкою на основі [6]

Таблиця 2
Індекси людського розвитку України та країн
з найвищими показниками в 1990–2022 рр.

	Країна з найвищим значенням індексу людського розвитку	Індекс людського розвитку України
1990	Австралія 0,864	0,731
2000	Норвегія 0,914	0,698
2010	Швейцарія 0,940	0,766
2015	Норвегія 0,952	0,764
2019	Норвегія 0,961	0,774
2020	Норвегія 0,963	0,762
2021	Швейцарія 0,965	0,755
2022	Швейцарія 0,967	0,734

Джерело: складено авторкою на основі [7]

кількістю науково-педагогічних працівників, станом оприлюднення на сайті визначених законодавством документів та інформації, кількістю порушень вимог законодавства у сфері вищої освіти, наявність відокремлених структурних підрозділів, наявність іноземних студентів та частка неакредитованих спеціальностей і освітніх програм. Перелік закладів

вищої освіти за ступенями ризику наведено на сайті «ОСВІТА.UA» [9].

В очікуванні миру та розмірковуючи про подальше відновлення та розвиток, в т.ч. системи освіти в Україні, варто звернути увагу на дослідження І. Петрової, яка звертає увагу на невідповідність якості вищої освіти міжнародним стандартам. Серед основних недоліків системи вищої освіти виділяє наступні: невідповідність змісту та якості вищої освіти актуальним потребам суспільства та національної економіки, низька інтенсивність взаємодії з наукою та бізнесом; незадовільне матеріальне забезпечення вищої освіти; недостатній рівень автономії, неефективність управління вищою освітою; погіршення кадрового забезпечення закладів вищої освіти; слабка інтеграція вищої освіти України у світовий та європейський освітньо-науковий простір [10, с. 208–210].

Варто зазначити, що війна суттєво вплинула на формування освітнього та людського капіталів, що суттєво ускладнює економічні процеси зараз, так і під час очікуваного повоєнного відновлення. З початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну в 2022 році освітній процес зазнав суттєвих змін: навчання часто відбувається в онлайн форматі; майже в усіх закладах освіти було організовано бомбосховища; вступна кампанія змінила формат від зовнішнього незалежного оцінювання до національного мультипредметного тесту. Наслідками війни стала масова еміграція молоді, яка в умовах затяжного характеру війни скоріше за все буде реалізовувати свій потенціал в інших країнах.

Рис. 1. Динаміка кількості закладів вищої освіти в Україні за 2010/11–2022/23 рр., одиниць

Джерело: побудовано за даними [8]

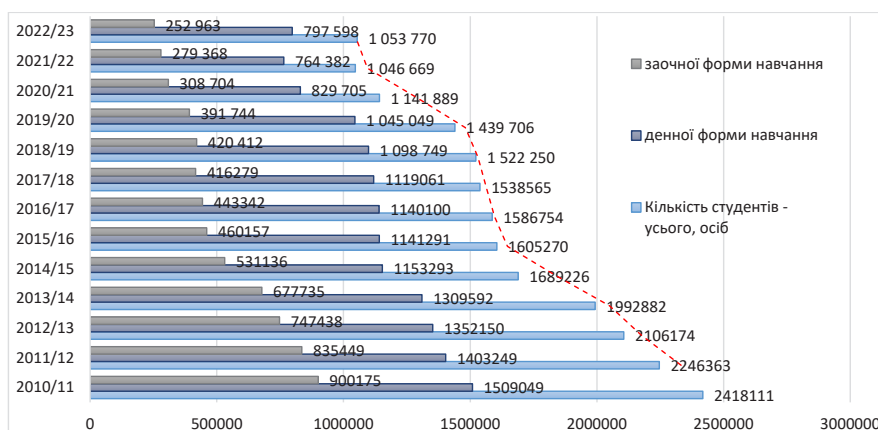

Рис. 2. Динаміка кількості студентів, в т.ч. денної та вечірньої форм навчання, осіб

Джерело: побудовано за даними [8]

За даними дослідження “Rapid Damage and Needs Assessment” («Швидке оцінювання шкоди й потреб»), яке проводилось у лютому 2024 р. спільно Світовим банком, урядом України, Європейським Союзом і ООН, загальні втрати в секторі освіти за період з лютого 2022 року до 31 грудня 2023 року становили 6,9 млрд доларів США. За цей період 13 % освітньої інфраструктури було пошкоджено або знищено (пошкоджено 3583 закладів освіти, знищено — 394). Ці збитки оцінюють приблизно в 5,6 млрд доларів США. Витрати на те, щоб відновити надання освітніх послуг було оцінено у 4,1 млрд доларів США. Велику частку потреб становило будівництво укриттів і створення тимчасових заходів для забезпечення доступу до освіти (наприклад, шкільний транспорт і цифрові освітні центри). В результаті дослідження було зроблено висновок, що для зменшення втрат у навчанні необхідні гнучкі програми надолуження освітніх втрат, тьюторинг і психосоціальна підтримка. Відновлення освітньої сфери за пріоритетними напрямками 2024 року мало коштувати 1,2 млрд доларів США. Ці пріоритети мають бути спрямовані на забезпечення доступу до очного навчання [11].

Під час війни було пошкоджено 69 закладів вищої освіти. Міністерство освіти та науки України готує масштабну реформу, яка спрямована на оптимізацію структури вищих навчальних закладів. Планується зменшити їхню кількість шляхом об'єднання державних університетів, зменшити кількість відокремлених підрозділів, які не мають належної технічної бази для наукових досліджень, а також підвищити якість наданих освітніх послуг [12].

В цьому контексті варто додати те, що не дивлячись на позитивну обґрунтованість цілей скорочення та реформ сфери освіти Міністерством освіти і науки України, об'єднання закладів вищої освіти призведе до скорочення науково-педагогічного складу, до перевантаження викладачів, які виконують педагогічну, наукову та організаційну роботи. Також слід додати, що часто викладачі є внутрішньо переміщеними особами, виживають в інших регіонах, не маючи власного житла.

Дослідження останніх років показало, що чисельність студентів вищих навчальних закладів стрімко зменшується (рис. 2). Це пов'язано зі зниженням мотивації студентів, втратами освітніх цінностей через мобілізацію та обмежену можливість для освітньої та трудової реалізації. Україна опиняється в стані втрати людського капіталу, який є ключовим чинником розвитку суспільства.

Процес навчання потребує постійної самоорганізації, контролю часу та зусиль, що часто є складним для студентів, які потребують кваліфікованої допомоги викладачів, психологів та батьків. В умовах війни це ускладнюється через відключення світла, бойові дії та загрозу життю, що впливає на ставлення до навчання і робить складнішим навчальний процес для викладачів професійних закладів. Невизначеність щодо майбутнього змінює не тільки життєві цілі та пріоритети, але й освітні та професійні орієнтири. Щодо організації навчання, діти постійно повинні адаптуватися до нових умов.

Особливу увагу слід звернути на організацію вступної кампанії. Замість зовнішнього незалежного оціню-

вання було введено національний мультидисциплінарний тест, метою якого було спростити процедуру та зміст вступного іспиту. Незважаючи на успішну роботу, проведену Українським центром оцінювання якості освіти для забезпечення безперерйного проведення вступної кампанії як в Україні, так і в Європі під час війни, батьки та учні відзначали, що складати чотири предмети за один день протягом чотирьох годин було дуже складно. Український центр оцінювання якості освіти пояснив це тим, що в умовах війни організувати вступ, розподіляючи тести з різних предметів на різні дні, є великим викликом, особливо за кордоном, де організація такого процесу є ще складнішою.

Орієнтуючись на формування економіки знань як найвищого етапу формування постіндустріального суспільства, важливо розвивати освіту. В даному контексті варто додати, що важливим при цьому є належне фінансування освіти.

За результатами дослідження А. Касич та В. Циган відносні показники фінансування в довоєнні роки відповідали ситуації в розвинених країнах, а значення за абсолютними показниками були значно меншими. Автори також звертають увагу на проблему ефективності розподілу та використання державних коштів, спрямованих на освіту. Вони вважають, що розподіл державних коштів повинен відбуватися з урахуванням рейтингів вищих навчальних закладів та якості підготовки в них фахівців [2].

Освіта в Україні повинна залишатися пріоритетом навіть під час війни. За аналітичними даними порталу «Слово і діло» у 2024 році витрати на цю сферу зросли на 20%, досягнувши 171 млрд гривень. Зокрема, було збільшено субвенцію для місцевих бюджетів на підвищення зарплат педагогів. Для порівняння, у 2014 році на освіту виділили лише 24 млрд гривень, а у 2015 році витрати зросли до 74,9 млрд, з яких 43,4 млрд становила освітня субвенція. У наступні роки бюджет на освіту поступово зростав, досягнувши 114,1 млрд гривень у 2019 році. Попри пандемію COVID-19, у 2020 році бюджет на освіту зріс до 128,8 млрд гривень. У 2021 році виділено 154,1 млрд, а в 2022 – 171,9 млрд гривень, незважаючи на війну. У 2023 році бюджет на освіту скоротився до 143,4 млрд гривень, а у 2024 році знову зріс до 171,2 млрд гривень, з яких субвенція для місцевих бюджетів становила 103,2 млрд гривень [13].

Загрозливим для подальшого існування системи вищої освіти та і професійної є те, що батьки та діти все частіше бачать майбутнє своїх дітей за кордоном. За дослідженнями «Війна та освіта. 2 роки повномасштабного вторгнення» (це дослідження було підготовлено за підтримки Європейського Союзу і його держав-членів Німеччини, Польщі, Данії та Словенії) серед учнів 53 % планують залишитися в Україні після школи (з них 23 % хочуть жити в іншому місті чи селі). Водночас чверть опитаних (26 %) бажають переїхати за кордон. Інші 20 % ще не визначилися. Батьки поділяють схожі погляди: третина учнів міських шкіл (31 %) прагне виїхати за кордон, тоді як у селах цей показник складає 16 %. Варто додати, що це результати досліджень за перші 2 роки повномасштабного вторгнення росії. Затяжний характер війни спричинить погіршення настроїв учнівства та їх батьків [14, с. 33].

20 вересня уряд затвердив розпорядження «Про план заходів з відновлення освіти на деокупованих територіях

на 2024–2027 роки». Відновлення освітнього процесу на цих територіях є одним із пріоритетів держави. Цей процес залежить від кількох чинників: тривалість та характер окупації, безпекова ситуація (мінування, обстріли тощо), стан освітньої інфраструктури (руйнування, доступність освітньої мережі), транспортне сполучення, демографічні показники, наявність кваліфікованих кадрів, економічна ситуація та можливість фінансування відновлення. Основні цілі плану заходів:

відновлення української системи освіти на деокупованих територіях;

забезпечення освітнього процесу відповідно до українських освітніх стандартів;

створення безпечного освітнього середовища [15].

Людський капітал є головним чинником відновлення соціальної, економічної та гуманітарної сфер країни. Тому важливо створити умови для максимального залучення молоді до навчання, зокрема через збільшення кількості бюджетних місць, особливо за напрямками, важливими для соціальної та економічної сфер. Також необхідно розвивати грантову допомогу, розширюючи охоплення молодих людей, і сприяти освітній, соціальній, трудовій та економічній інтеграції серед внутрішньо переміщених осіб.

Залучення молоді до освіти має стати пріоритетом державної політики. Формування людського капіталу

є критично важливим для відновлення країни в усіх аспектах: соціальному, економічному, освітньому, гуманітарному та демографічному. Освічена молодь – це майбутнє України, тому потрібно створювати умови для розвитку та реалізації потенціалу.

Висновки. Підсумовуючи, слід сказати, що одним із основних завдань для України на сьогодні є створення умов для відновлення економіки після війни та підвищення її конкурентоспроможності. Ключовим елементом цього процесу є людський капітал. Від професійної підготовки молоді залежатиме динаміка економічного та соціального розвитку країни.

З огляду на важливість молоді як головного ресурсу для процвітання держави, необхідно вжити всіх необхідних заходів для збереження цього потенціалу, створюючи для молоді можливість здобувати якісну освіту та реалізовувати свій трудовий потенціал в Україні. Важливо створити безпечні умови для навчання, підтримувати молоді, щоб вона не відчувала відчуження від освітньої системи. Особливої уваги потребує адаптація студентів, які навчаються за кордоном, до національної освітньої системи.

Система дослідження розвитку освіти виходить за межі наданої інформації і потребує подальших досліджень, спрямованих на оцінку її якісних аспектів, що стане предметом наших подальших публікацій.

Бібліографічний список:

1. Чук О. Становлення України як постіндустріального суспільства. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/72b37dfc-660d-40ac-a92a-7aa384838297/content>
2. Касич А., Циган В. Особливості фінансування вищої освіти в Україні та інших країнах світу. *Ефективна економіка*. 2013. № 12. URL: <https://surl.li/bljrjh>
3. Удосконалення фінансування системи освіти України як передумова успішного реформування : монографія / за ред. С. Л. Лондара. ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2021. 274 с. URL: <https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/05/finansuvannya-osviti-2021.pdf>
4. Mykhailova Ye. Strategic directions for the development of education in Ukraine. *Економіка та суспільство*. 2024. № 66. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4653/4595>
5. Шевчук І., Шевчук А. Освітня аналітика криз призму війни: виклики та можливості для вищої школи України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1420>
6. The 2023/2024 Human Development Report. URL: <https://report.hdr.undp.org/slivers-of-hope>
7. Documentation and downloads. Human Development Reports. URL: <https://hdr.undp.org/data-center/documentation-and-downloads>
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua>
9. 74 виші віднесено до високого ступеня ризику – перелік. URL: <https://osvita.ua/vnz/76878/>
10. Мобільність робочої сили України: тенденції та перспективи : колективна монографія / за наук. ред. д.е.н., проф. І.Л. Петрової, д.е.н. В.В. Близнюк. НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ, 2023. 334 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/12/Mobil'nist'-robochoi-sily-Ukrainy.pdf>
11. Ukraine. Third rapid damage and needs assessment. RDNA3. February 2022 – December 2023. the World Bank, the Government of Ukraine, the European Union, the United Nations. 182 p. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099021324115085807/pdf/P1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a.pdf>
12. Вища освіта в умовах війни. Випробування на міцність. URL: <https://datalogy.texty.org.ua/education/>
13. Видатки на освіту: скільки коштів виділяли з бюджету під час війни. Аналітичний портал «Слово і діло». 2024. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/03/21/infografika/ekonomika/vydatky-osvitu-skilky-koshtiv-vydilyaly-byudzhetu-vijny>
14. Війна та освіта. 2 роки повномасштабного вторгнення. Бриф за результатами дослідження. Київ, 2024. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/02/10/Bryf.Viyna.ta.osvita.Dva.roky.povnomasshtabnoho.vtorhennya.2024.ukr-10.02.2024.pdf>
15. Уряд затвердив план відновлення освіти на деокупованих територіях. 2024. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/news/uriad-zatverdvy-plan-vidnovlennia-osvity-na-deokupovanykh-terytoriakh>

References:

1. Chuk O. Stanovlennia Ukrainy yak postindustrialnoho suspilstva [The Formation of Ukraine as a Post-Industrial Society]. Available at: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/72b37dfc-660d-40ac-a92a-7aa384838297/content>
2. Kasych A., Tsyhan V. (2013) Osoblyvosti finansuvannya vyshchoi osvityv Ukraini ta inshykh krainakh svitu [Features of Higher Education Financing in Ukraine and Other Countries]. *Efektivna ekonomika*. no. 12. Available at: <https://surl.li/bljrjh>
3. Londar S., Tereshchenko H., Anisimova O. et al. (2021) Udoskonalennia finansuvannya systemy osvity Ukrainy yak peredumova uspishnoho reformuvannya [Improving the Financing of Ukraine's Education System as a Prerequisite for Successful Reform]. *Derzhavna naukova ustanova "Instytut osvitnoi analityky"*. Kyiv. 274 p. Available at: <https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/05/finansuvannya-osviti-2021.pdf> (in Ukrainian)

4. Mykhailova Yelyzaveta (2024) Strategic directions for the development of education in Ukraine. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 66. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4653/4595>
5. Shevchuk I., Shevchuk A. (2022) Osvitnia analityka kriz pryzmu viiny: vyklyky ta mozhlyvosti dlia vyshchoi shkoly Ukrainy [Educational Analytics Through the Lens of War: Challenges and Opportunities for Higher Education in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 39. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1420>
6. The 2023/2024 Human Development Report. Available at: <https://report.hdr.undp.org/slivers-of-hope>
7. Documentation and downloads. Human Development Reports. Available at: <https://hdr.undp.org/data-center/documentation-and-downloads>
8. Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. Available at: <https://ukrstat.gov.ua>
9. 74 vyshi vidneseno do vysokoho stupenia ryzyku – perelek [74 universities have been classified as high-risk – the list]. Available at: <https://osvita.ua/vnz/76878/>
10. Petrova I., Blyzniuk V. et al. (2023) Mobilnist robochoi syly Ukrainy: tendentsii ta perspektyvy [Labor Mobility in Ukraine: Trends and Prospects]. NAN Ukrainy, DU “In-t ekon. ta prohnouzuv. NAN Ukrainy”. Kyiv. 334 p. Available at: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/12/Mobil'nist'-robochoi-syly-Ukrainy.pdf> (in Ukrainian)
11. Ukraine. Third rapid damage and needs assessment. RDNA3. February 2022 – December 2023. the World Bank, the Government of Ukraine, the European Union, the United Nations. 182 p. Available at: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099021324115085807/pdf/P1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a.pdf>
12. Vyshcha osvita v umovakh viiny. Vyprovuvannya na mitsnist [Higher Education in Wartime: A Test of Resilience]. Available at: <https://datalogy.texty.org.ua/education/>
13. Vydatky na osvitu: skilky koshtiv vydilialy z biudzhetu pid chas viiny [Education expenditures: How much funding was allocated from the budget during the war]. Analychnyi portal “Slovo i dilo”. (2024). Available at: <https://www.slovidilo.ua/2024/03/21/infografika/ekonomika/vydatky-osvitu-skilky-koshtiv-vydilyaly-byudzhetu-vijny>
14. Viina ta osvita. 2 roky povnomasshtabnoho vtorhnennia [War and Education: 2 Years of Full-Scale Invasion] Bryf za rezultatamy doslidzhennia. (2024) Kyiv. Available at: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/02/10/Bryf.Viina.ta.osvita.Dva.roky.povnomasshtabnoho.vtorhnennya.2024.ukr-10.02.2024.pdf>
15. Uriad zatverdyl plan vidnovlennia osvity na deokupovanykh terytoriiakh [The government approved the education recovery plan for the deoccupied territories]. (2024) Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Available at: <https://mon.gov.ua/news/uriad-zatverdyl-plan-vidnovlennia-osvity-na-deokupovanykh-terytoriiakh>

Стаття надійшла до редакції 28.01.2025